

23. Nabizade Nazım'ın *Sevda* adlı hikâyesinde Beşir Fuad etkisi¹**Esra SAZYEK²****Eminegül SEVER³**

APA: Sazyek, E. & Sever, E. (2024). Nabizade Nazım'ın *Sevda* adlı hikâyesinde Beşir Fuad etkisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 390-398. DOI: 10.29000/rumelide.1428816.

Öz

Türk edebiyatını ve düşünce dünyasını pozitivizm ve natüralizmle tanıştıran Beşir Fuad, kaleme aldığı eleştirel *Victor Hugo* biyografisinde romantizmin gözyaşına ve hayale dayanan süslü üslûbu yerine gözlem ve deneyi esas alan gerçekçi bir edebiyatı savunur. Başta Menemenlizâde Mehmet Tahir ve Namık Kemal olmak üzere çağdaşlarının tepkisini çeken bu düşünceler, edebiyatın yön değiştirmesine zemin hazırlayan “hayaliyûn-hakikiyûn” tartışmasını başlatır. Şiir ve romanın hakikati ifade ettiği ölçüde değerli olduğunu, bu nedenle duygu ve hayalden arındırılması gerektiğini verdiği örneklerle anlatmaya çalışın Beşir Fuad'ın pozitivist bir tavırla bilimi edebiyata uygulama çabası, yaşadığı dönemde büyük tepki toplasa da sonradan birçok edebiyatçıyı etkisi altına alır. Onun bu yöndeki düşüncelerinden etkilenen yazarlardan biri de Nabizade Nazım'dır. Nabizade Nazım'ın, Beşir Fuad'ın natüralist görüşlerinin izinden gitmeye başlayışının ilk dikkat çekici ürünü, *Manzara* dergisinde yayımlanan “Elektrikiyetin Sevdaya Tatbiki” (1887) başlıklı bir makaledir. Özellikle pozitivist tutumunu aşk ile ilintilendirerek işlemesi açısından konumuzla doğrudan bağlantılı olan bu makale, *Sevda*'nın habercisi gibidir. Bununla birlikte anılan makale ve hikâyesinin arasına *Karabibik* (1891) adlı romanı girer. Nabizade, natüralist anlayışı, ölümüne dek yazdığı bütün hikâyelerinde sürdürür. Onun, edebî metin ve bilim arasında kurduğu ilişkiyi örneklendirdiği bir diğer metni *Sevda* (1892) adlı uzun hikâyesidir. Romantizmi yazınsal düzlemde eleştiren bu hikâyenin en önemli yönü, okuduğu romantik eserler sebebiyle hayal âlemine dalan figürlerin gerçeklerden uzaklaşmalarını çarpıcı biçimde ortaya koymasındır. Ancak yazarın bu realist tutumu, hikâyenin merkezini oluşturan “aşk”ın, bir duygu olmaktan ziyade fizyolojik bir olay olarak ele alışıyla natüralizme evrilir. Bu makalede, önce aşkı bilimsel bir tutumla işleyen “Elektrikiyetin Sevdaya Tatbiki” adlı makaleye değinilecek, ardından *Sevda* adlı hikâye incelenecek ve bu metinlerin gerisindeki Beşir Fuad etkisi görünür kılınmaya çalışılacaktır.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Ahındı – Turnitin, Oran: %7

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 02.12.2023-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1428816

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Assoc. Prof., Kocaeli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature (Kocaeli, Türkiye), esazyek@hotmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-5750-7158, **ROR ID:** https://ror.org/0411seq30, **ISNI:** 0000 0001 0691 9040, **Crossreff Funder ID:** 501100004077

³ YL Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / MA, Kocaeli University, Institute of Social Sciences (Kocaeli, Türkiye), eminegulsever970@gmail.com, **ORCID ID:** 0009-0003-0779-2629, **ROR ID:** https://ror.org/0411seq30, **ISNI:** 0000 0001 0691 9040, **Crossreff Funder ID:** 501100004077

Anahtar Kelimeler: Beşir Fuad, Nabizade Nazım, Elektrikeyetin Sevdaya Tatbiki, *Sevda*.

The Effect of Beşir Fuad on the Female Characters of Nabizade Nazım's Story Titled *Sevda*⁴

Abstract

Beşir Fuad, who introduced positivism and naturalism to Turkish literature and its world of thought, defends a realistic literature based on observation and experimentation instead of the ornate style of romanticism based on tears and imagination in his critical biography on Victor Hugo. These ideas, which caused reaction from his contemporaries, notably Menemenlizâde Mehmet Tahir and Namık Kemal, initiated the “hayaliyûn-hakikiyûn” debate, which paved the way for a change in the direction of literature. Beşir Fuad's attempt to apply science to literature with a positivist attitude, which tries to explain with examples that poetry and the novel are valuable to the extent that they express the truth, and therefore should be purified from emotion and imagination, drew great reaction in his time, but later influenced many literary figures. One of the writers influenced by his ideas is Nabizade Nazım. The first product of Beşir Fuad's naturalist views is an article titled “Elektrikeyetin Sevdaya Tatbiki (Electricity's Application to Love)” (1887) published in *Manzara* journal. This article, which is directly related to our subject, especially in terms of its treatment of his positivist attitude in relation to love, is like the precursor of *Sevda*. His first realistic novel, *Karabibik* (1891), intervenes between the aforementioned article and story. Nabizade continues his naturalistic approach in all of his stories written until his death. Another text in which he exemplifies the relationship between literary text and science is his long story *Sevda* (1892). The most important aspect of this story, which criticizes Romanticism on the literary plane, is that it dramatically reveals the distancing of the figures from reality, who are immersed in the world of imagination due to the romantic works they read. However, this realist attitude of the author evolves into naturalism when he treats 'love', which constitutes the center of the story, as a physiological event rather than an emotion. In this article, first the article “Electricity's Application to Love”, which deals with love in a scientific manner, will be discussed, then the story *Sevda* will be analyzed, and the influence of Beşir Fuad behind these texts will be made visible.

Keywords: Beşir Fuad, Nabizade Nazım, *Sevda*, Elektrikeyetin Sevdaya Tatbiki, *Sevda*.

Giriş

Batı'nın bilim, felsefe ve edebiyatını yakından takip eden Beşir Fuad (1852-1887), aslında bir askerdir; ancak bir tıp doktoru kadar da anatomiye hakimdir. O, 5 Şubat 1887'deki intiharı ve bu intiharı anbean kaydettiği kısa notla zihinlere kazınmıştır. Bu notta, merhum annesinin tutulduğu zihni hastalığın

⁴ It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 7

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 02.12.2023-Acceptance Date: 20.02.2024-Publication Date: 21.02.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1428816

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

kalıtsal olarak kendisine geçeceği vehmiyle -ki bu da determinist tutumundan kaynaklanır- sürüklendiği eğlence hayatını, intiharına gerekçe gösterir. Ancak vücudunu “teşrih için Mekteb-i Tıbbiye’ye teberruan bahş” (Okay, 2008: 70) edişi, bu elim olayın deneyliliğini, dolayısıyla “bilime hizmet” amacı taşıdığını ortaya koyar. Beşir Fuad maddeci düşüncelerin etkisiyle gerçekleştirdiği bu eylemiyle, bedeni üzerinde tasarruf sahibi olan tek kişinin yine kendisi olduğunu göstermek ister (Hilav, 1993: 305). Tanpınar, can çekişirken hissettiklerini soğukkanlılıkla kaydederek intiharının anatomik tahlilini yapan Beşir Fuad’ı “ilim mistiği” (1988: 300) şeklinde nitelendirir. Anılan notta şunlar yazılıdır:

“Ameliyatımı icra ettim, hiçbir ağrı duymadım. Kan aktıkça biraz sızlıyor. Kanım akarken baldızım aşağıya indi. Yazı yazıyorum, kapıyı kapadım, diyerek geriye savdım. Bereket versin içeri girmedi. Bundan tatlı bir ölüm tasavvur edemiyorum. Kan aksın diye hiddetle kolumu kaldırdım. Baygınlık gelmeye başladı.” (Okay, 2008: 69)

Emile Zola, Gustave Flaubert, Auguste Comte, Denis Diderot gibi çok sayıda Batılı düşünürü Osmanlı aydınlarına tanıtmaya çabası içinde olan Beşir Fuad, felsefi akımlardan materyalizm ve pozitivismi, edebî akımlardan realizm ve natüralizmi benimsemiş; edebiyata da bu maddeci anlayışın eşliğinden bakmıştır. 1885’te Victor Hugo’nun ölümü üzerine kaleme aldığı ve Türk edebiyatında ilk eleştirel biyografi olma özelliği taşıyan eseri, onun pozitivist görüşlerini açığa çıkarmanın yanında “hayal-hakikat” tartışmasını da başlatır. Beşir Fuad, *Victor Hugo* adlı eserini, değerlendirmesi için *Gayret* dergisini çıkarmakta olan Menemenlizade Mehmet Tahir’e gönderir. Onun bu tavır dikkat çekicidir; zira Handan İnci’nin de belirttiği gibi, ikisi gerek dünya görüşü gerekse edebî zevk bakımından karşıt görüşlere sahiptirler (İnci, 1999: 18). Birlikte çıkardıkları *Hâver* adlı derginin henüz dördüncü sayısında yollarını ayırmış olmalarının sebebi de budur.⁵ Ancak aralarındaki anlaşmazlığa rağmen Beşir Fuad’ın, eserini Menemenlizade Mehmet Tahir’e göndermesi, edebî tartışmalara ilişkin kaleme aldığı yazılarda dile getirdiği düşüncelerle örtüşen bir tutumdur. Zira edebî tartışmaların şahsiyetten, hasımlıktan çıkarılmasına dair uyarıda bulunan Beşir Fuad, eserini Menemenlizade Mehmet Tahir’e göndererek bu gerekliliği davranışsal düzlemde örnekendirir. Mehmet Tahir, *Gayret*’te çıkan bir yazı dizisiyle eseri değerlendirir; Beşir Fuad da Mehmet Tahir’in eleştirilerine karşılık verir (İnci, 1999: 19). Yazıların genelinde “şiir gerçeğe yakın mıdır”, “romantizm mi realizm mi”, “edebî eserlerdeki gerçeklik algısı ne olmalıdır”, “sanatta fennî söylemler” gibi çeşitli konular ve sorular üzerinde fikirler ortaya konur. Tartışmaya daha sonra Namık Kemal, Ahmet Midhat, Hüseyin Rahmi, Recaiâde Mahmut Ekrem gibi isimler de dahil olur. Namık Kemal’in Beşir Fuad’a yönelik sert tepkisi, “...Lisân-ı edebden mecazı, kinayeyi bütün bütün kaldırmak istiyor.” (Namık Kemal, 1886: 1636) sözlerinde somutlaşır. Beşir Fuad ise Kemal’in tersine, biyografisinin sonunda söylediği gibi “adem-i tenezzül” (Beşir Fuad, 2011: 186) anlayışını sürdürür. Bu tartışma, Beşir Fuad’ın intiharına dek sürer.

Victor Hugo biyografisinde romantizmi, çağdaşı olan pek çok sanatçıdan farklı bir anlayışla ele alan Beşir Fuad, roman kadar şiirin de gerçeklerden bahsetmesi gerektiğini vurgular. Edebî eserdeki içeriğin ise edebî sanatların ve mübalâğalı teşbihlerin esaretinden kurtulması gerektiğinin altını çizer. Hakikate dayanan bir şiirin, başka dillere çevrilse dahi değer kaybına uğramayacağını dile getirirken (1886a: 3) de aslında şiirde ve romanda materyalist bir gerçeklik arar. Yapmak istediği, edebiyatımızda süregiden romantik sanat anlayışını sarsmaktır. Bu sarsıcı etkiyi, kitabın son bölümlerinde romantizm ve realizmin karşılaştırmasını Zola ve Hugo üzerinden yaparak gerçekleştirmeye çalışır. Ancak onun hayattayken yerleştirmek istediği düşüncelerin filizlenip yeşereceği iklim, intiharının ardından gelişir. Bu bağlamda Ahmet Midhat Efendi *Müşahadat*’ı yazar; Muallim Naci, Emile Zola’nın *Thérèse Raquin* adlı eserini çevirir; Fazlı Necip, *Gözyaşları*’na nazire olarak *Tebessüm* adlı hikâyesini yazar; Recaiâde

⁵ Beşir Fuad, okurun ilgisini hedefleyen bir anlayışın ürünü olarak, din ve metafizik konularına dergide yer verilmesine şiddetle karşı çıkar. *Haver* kapandıktan bir ay sonra da *Güneş* dergisini çıkarmaya başlar.

M. Ekrem *Araba Sevdası*'nı kaleme alır; Halit Ziya da *Hikâye* adlı kitabında gerçekçi romanın teorisini yazmaya girişir. Beşir Fuad'ın düşünceleri doğrultusunda kaleme alınan pek çok edebî eser, Türk edebiyatının hızlı bir yön değişimine girdiğinin en açık göstergesidir. “Türk edebiyatında bir devri kapatarak yeni bir devir aç”an (Kaplan, 1998: 73) Beşir Fuad'ın düşünceleri etkisinde eser veren sanatçılardan biri de *-Karabibik, Zehra ve Sevda* adlı eserlerinden de anlaşılacağı gibi- Nabizade Nazım'dır.

Necat Birinci'nin, “Ara Nesil” sanatçılarından olmakla birlikte “özellikle hakikiyyun (realizm-naturalizm) görüşünü savunanlar arasında [...] gerek edebî zevki ve anlayışıyla gerekse de fikrî ve zihnî yapısıyla” (1987: 1) kendine has özellikler taşıdığını belirttiği Nabizade Nazım, hikâyelerinin çoğunu hayatının son yıllarında yazmıştır. Bunlar, 1890'da *Bir Hatıra, Zavallı Kız ve Seyyie-i Tesamüh*, 1891'de *Hâlâ Güzel ve Hasba*, 1892'de *Sevda* adlı eserlerden oluşur. Hemen hepsini realist bir tavırla kaleme alan Nabizade Nazım'ın, Beşir Fuad etkisini en çok yansıtan eseri, aşkı ve sevdâyı maddeci bir bakış açısıyla işlediği *Sevda*'dır. Aslında o, bu hikâyeden beş yıl önce de aşkı aynı tutumla irdeleyen “Elektrikîyetin Sevdaya Tatbiki” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Dolayısıyla, onun bir insanî durum olan aşkı tamamen pozitivist ve maddeci bir anlayışla işlemesi, sadece 1892'de yazdığı bir hikâye ile sınırlı değildir. Nazım'ın anılan makalesi, Beşir Fuad'ın başlattığı hayaliyyun-hakikiyyun tartışmasının yarattığı sinerji içerisinde yazılmış olmakla birlikte bu makalede yine Beşir Fuad'ın görüşleriyle ilişkilendirerek incelemeye çalışacağımız hikâyesi aracılığıyla edebî boyuta da izdüşümünü bırakır.

Nabizade Nazım, 1880'lerin başından itibaren fen konulu yazılar yazıp dergilerde yayımlamaya başlar. Onun, 1882'den 1887'ye kadar geçen beş yılda, çeşitli dergilerde, on adet fennî yazısı çıkmıştır. Nabizade Nazım, *Rehber-i Fünun, Mir'ât-ı Âlem ve Manzara* adlı dergilerde kimya üzerine dört; elektrik üzerine üç; fizik, astronomi ve jeoloji üzerine de birer yazısı ile görünür (Uç, 1982: 50). Bunların arasında son yazdıklarından olan “Elektrikîyetin Sevdaya Tatbiki” (Nabizade Nazım, 1887: 8-10), aşkı bilimsel bir tutumla işler. Çağın bir “asr-ı tefennün” olduğunu belirten yazar, makalesinin temel noktasını da bu görüşüne dayandırır. Dolayısıyla, hemen her şeyin bilimsel bir açıklaması olmaya başlamışken aşkı da bundan uzak tutmak mümkün değildir. İnsan vücudunda gönül, sine denilen yerin, aşkın merkezi olduğu fikri insanlar arasında sorgusuzca ve cahilce kabul edilmektedir. Oysa aşkın vücudumuzdaki yeri “dimağ”, yani zihindir. Ayrıca, aşk kadın ve erkek arasında “elektrikîyet”in oluşmasıyla varlık kazanır. Nabizade Nazım, bu sözcüğü “çekim” anlamında kullanır makalesinde. Günümüzde de “aramızda bir elektrik oldu” gibi harcıâlem metaforik dil kullanımının aynısıdır bu. Yazar, burada oksijen ve hidrojen arasındaki çekimin suyu oluşturmasını bilimsel ve doğal bir örnek olarak verir. Ona göre iki elementin birbirini bulması ve yeni bir madde yaratması, onların doğalarının bir parçası, âdetâ yazgısıdır. Kadın ve erkek de -güzel ya da çirkin- karşı cinsle böyle yakınlaşmaya girmeye yazgılıdır. Dolayısıyla sevilenin dış görünüşünün olası bir yakınlaşma, Nabizade Nazım'ın sözüyle, bir çekim için hiçbir etkisi yoktur. Hatta, tam tersi, araya güzellik bir yakınlaşma etkeni/gereğesi olarak girerse, meydana gelecek olan, saf, yüce, halis bir aşk olmaktan uzaklaşacaktır. Yazar, dış görünüşün yerine “elektrikîyet”i yerleştirir. O, ilkin çekim olarak nitelendirilebilecek bu sözcüğü aslında “şehvet” anlamında kullanmaktadır. İki temel elementin arasındaki kimyasal çekimin bir eşi, dişi ve erkek arasında da vardır ve bu onların doğasından, maddî yapısından doğar. Vücudumuzda bunu karşılayan yer, dimağdır, zihindir. O da düşünme eylemini gerçekleştiren bir organdır. Dolayısıyla bir insan, karşı cinsten diğer bir insana onu düşünmek suretiyle âşık olur. Ters bir tutumla, düşünülmeyen, dimağda hakkında bir meşguliyet yaratmayan bir insana ise âşık olunmaz.

Nabizade Nazım, bu bilimsel gerçeklere rağmen aşkın insandaki merkezinin hâlâ kalp olarak görülmesini ise şöyle açıklıyor: Evet âşıkın kalbi çarpar. Ama bu, aşkın ruhanî ve manevî olmasını

gerektirmez. Aslında sevilenin düşünülmesiyle dimağda meydana gelen titreşimler damarlardaki kanın akış şiddetini artırır. Bu da kalpte bir çarpıntı yapar. Nazım, bu makalesinde, kadın ve erkek arasında oluşan aşkı, tamamen maddî, doğal gerekçelerle açıklamaya yönelmektedir. Bu bağlamda, iki cinsi birbirine çeken, cinsellikten başka bir şey değildir. Yazar, bunu elbette açıkça dillendirmemektedir ama kastettiğinin tam da bu olduğu açıktır. Kendi içinde biraz çelişkiler barındıran bu yazı, aşkı, şehvetle açıklamaya çalışması bakımından da sağlam bir temele sahip değildir.

Sevda'nın fizyonomisi

Nabizade Nazım'ın *Sevda* (1892) adlı hikâyesi, Beşir Fuad'ın materyalist görüşleri etkisinde kaleme aldığı, "Elektrikiyetin Sevdaya Tatbiki" adlı makalesindeki düşünceleri yansıtmaktadır. Sevdayı, romantik eserlerdeki mistik ve ilâhî görünümünden çıkarıp, kadın ve erkek arasındaki "elektrikiyet" kavramıyla açıklayan yazar, makalesinde "teorik" düzlemde açıkladığı bu tezi, beş yıl sonra "kurmaca" bir metnin içinde gelişim/değişim aşamalarıyla işlemiştir (Özkan, 2021: 44). Hikâye, aralık ayının soğuk bir kış gecesi Muhlis, Fettah, Besim, Nail ve Vasfi adlı beş arkadaşın aşk üzerine farklı fikirler sunduğu sahneyle başlar. Bu ateşli sohbetin aralık ayında gerçekleşmesi de tesadüf değildir. Zira insan ile doğa arasında ilişki kuran romantik söylemin kalıplaştırdığı aşk; çiçeklerin tomurcuklandığı, kuşların cıvıladığı, sıcak güneşin insanı ısıttığı bahar mevsiminde yaşanır. Kış mevsimi ise gerçeklerin sert ve soğuk yönüne vurgu yapar. Yazar, gerçeklik algısını desteklemesi amacıyla bu bilinçli tercihi yapmıştır.

Hikâye, beş arkadaşın Muhlis ile Fettah'ın aşk ve sevdanın tanımına dair fikir ayrılığı üzerine kurulmuştur. Muhlis, aşkı "kuru bir hülyadan ibaret" (Nabizade Nazım, 2017: 132)⁶ görürken; Fettah ise bu görüşe şiddetle karşı çıkar. Küçük yaşlardan itibaren hayalî romanlar okumaktan zevk alan ve bunların etkisiyle aşkın saflığından şüphe duymayan Fettah, hikâyede sevdayı en hararetle savunan kişidir. Figürlerin yaşlarıyla doğru orantılı ilerleyen karşıt düşünceleri, ruh ve madde/kalp ve dimağ karşıtlığı temeline kurulur. "Yirmi altı, yirmi yedi yaşlarında, mektepten henüz kurtulmuş, yakışıklı, biraz da zengin bir genç" (133) olan Fettah'ın bu yaşına kadar "gördüğü, okuduğu şeyler, 'safvet-i sevda'yı nazarında bir hakikat olarak tayin ve tekrar eyle"mesine sebep olur. O, bu nedenle aşkı ve sevdayı, insanların kalbi üzerine inen ve onu sonsuz bir parlaklıkla aydınlatan "ilâhî bir ışık", bir "hurşid-i füyuzat" [erdem güneşi] (133) şeklinde nitelendirir. Muhlis ise otuz beş yaşını biraz geçkin, sevdaya dair birçok deneyim yaşamış ağırbaşlı ve kendinden emin bir adamdır. Onun, Fettah gibi okuduklarına bel bağlamak yerine, her duygunun rengini ve değerini tecrübeyle ölçüp değerlendirmesi, aşk ve sevdayı bir "kumaş"tan ibaret görmesine sebep olur:

"Muhlis için aşk ve sevda kumaştan farklı değildi. Bir kumaş ne kadar nazık, ne kadar ağır, ne kadar metin olursa olsun mutlaka onun bir tersi mevcut olacağını ve mürûr-ı zaman ile örselenip eskiyeceğini bilirdi." (134)

Görüldüğü gibi, aşkı bir maddeye indirgeyen Muhlis, "âşık" ile "maşuka" arasındaki ilişkiyi ise "tacir" ile "müşteri" arasındaki ilişkiye benzetir (134). Hayatın bunca zorluğu arasında insana rahatlık veren tek duygunun aşk olduğuna inanan Fettah ise böyle düşündüğü için, Muhlis'in sinesinde "kalp yerine bir yuvarlak çakıl" (135) taşıdığına hükmeder. Nabizade Nazım'ın, en "mübarek" duygulardan biri aşkın kaynağı olarak kabul edilen "kalbi" metalaştırarak bir kumaş derekesine indirgeyen ya da onu, doğadaki bir çakıl taşı ile özdeşleştiren yazar tavrının ardında, Beşir Fuad'ın materyalist⁷ dünya görüşü vardır.

⁶ Makalede, *Sevda*'dan yapılan alıntılarda Nabizade Nazım'ın *Karabibik ve Diğer Hikâyeler* (Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017) adlı eserinden yararlanılmıştır.

⁷ Kalp uzvunu duyguların kaynağı olarak görmenin yanlışlığını savunmanın "materyalist" olmaya gerekçe sayılamayacağını vurgulayan Orhan Okay, bu düşüncesine dayanak olarak; Ahmet Midhat'ın "Ahval-i İnsan-Kalb" (1874), M. Fahri'nin

Zira maddeden başka hiçbir şeyin gerçekliğini tanımayan ve maddeye ait tüm kanunların beden için de geçerli olduğuna inanan Beşir Fuad, kalbin, edebî eserlerde duyguların merkezi olarak gösterilmesine karşı çıkar. Ona göre “Kalp bir maddedir ve bir tulumdan başka bir şey değildir.” (Akt. Okay, 2008: 99)

Beşir Fuad, “Çevir Kazı Yanmasın” başlıklı yazısında da belirttiği gibi, duyguların merkezinin kalp değil dimağ olduğunu ve bunun bilimsel olarak da ispatlandığını savunur (1886ç: 4). Onun bu görüşü, Fettah'ın pencereden görüp âşık olduğu Nazmiye'nin bir “dûrbîn-i tefahhus” [araştırma dürbünü] altında betimlenişine de yansır. Bilimsel bir buluşun sunduğu görsel gerçekliğin eşliğinden Nazmiye'nin bedenine bakan ve her bir uzvuna ayrı ayrı odaklanan Fettah, duyguya ve hayale yer vermeyen bu bakıştan -genç kızın bedenindeki tüm kusurları ortaya çıkardığı için- pek de hoşlanmaz. Zira o, gerçekleri tüm çıplaklığıyla görmesini sağlayacak “gözlerini” değil, Nazmiye'yi olduğundan daha güzel gösterecek “hayali” rehber edinmeyi tercih eder:

“Fettah gözlerine emniyet edemeyerek çifte dürbün ile daha yakından tetkik ve temaşaya koyulmuştu. Kızcağzın vücudundan meydanda olan kısımları ayrı ayrı tetkik sırasında pek de o kadar memnun görünmüyorduydu da heyet-i mecmuasından mütelezziz olmaktadır. Ağzını biraz büyük, boyunu biraz kısa, gözlerini küçürek, rengini de biraz solgun bulmakta [...] idi.” (136)

Görüldüğü gibi Nabizade Nazım, gerçekçilik bağlamında Beşir Fuad'ın izinden gitmiş ve “hoş görülür bir kıza güzel demek için güneşi karartmaktan uzak dur”muştur (Beşir Fuad, 1886c: 3). Yine onun etkisinde kaleme aldığı “Elektrikiyetin Sevdaya Tatbiki” adlı makalesindeki düşünceler ise hikâye boyunca aşk ve sevda üzerine içsel sorgulamalarını Nazmiye üzerinden yapan Fettah'ın, onu uzun uzun düşündüğü sahnelerde açığa çıkar. Fettah, “tahayyül için en müsait yer” (137) olan yatakta Nazmiye'yi düşündükçe, kalbinin üzerinde bir “cızlama” hisseder. Bu düşünceye odaklandıkça, “cızlama”nın şiddeti artar. Kalbine âdeta zehirli iğnelerin batırıldığını düşünür ve o zaman, aşk ve sevdanın, gönlüne “kalp”ten yayıldığını tüm varlığıyla hisseder. Fettah'ın yaşadığı bu deneyim, şairlerin de vurguladığı gibi ulvî ışığın doğduğu yer olan “kalbi”, uzuvların en şerefli (143) olarak görmesini sağlar. Nabizade Nazım, anılan makalesinde, duyguların merkezinin dimağ olduğunu ortaya koyan bilimsel gerçeklere rağmen, aşkın ve sevdanın merkezi olarak kalbin görülme gerekçesini, âdeta Fettah'ın bedeninde meydana gelen titreşimlerle açıklama yoluna gider. Yazar da aşkın kalpte çarpıntılara sebep olduğunu kabul eder. Ancak bu çarpıntıların ruhanî ve manevî olmaktan ziyade sevilenin düşünülmesiyle dimağda meydana gelen titreşimlerden kaynaklandığını göstermeye çalışır. Fettah, Nazmiye'yi düşünmek için zaman olarak “gece”yi, “mekân” olarak “yatak”ı seçer. “Düşündükçe kızın meziyet-i cemali gözlerinde büyü(r). [...] Şurası da güzeldi, ya hele şurası hayrete şayan değil miydi? Gözlerindeki o revnak, dudaklarındaki o nezaket neydi!” (137) gibi düşünceler, doğal olarak damarlardaki kanın akış şiddetini de artırır. Nazmiye'yi düşündüğü sırada “damarlarında hafif bir bahar dolaşıyor gibi” (136) hisseder. “Malûmat fizyolojisine müracaat edince bu uzvun merkez-i havas ve teessürat olan dimağdan başka bir şey olmadığını kestireceği malûmduysa da Fettah kendisini malûmatına yabancı tutarak o uzv-ı müteessiri, teftiş ve tefahhüs tarikiyle bulmaya çalış”ır (143). Duyguların kaynağının dimağ olduğunu vurgulayan bu sözler kadın ve erkek arasında oluşan aşkı, tamamen maddî gerekçelerle açıklama çabasının ürünü olarak dikkat çeker.

Sevda adlı hikâyede figürün körlük halini besleyen bir diğer öge, Fettah'ın okumakla yetinmeyip yazma denemelerine giriştiği romantik eserlerdir. “Bu ana kadar okuduğu roman ve divanların tasvir ede ede, öve öve göklere çıkardıkları veya göklerden yere indirdikleri aşk ve sevdâ-yı hâlisane ve sâfiyânenin

“Beşer Makinesi yani Cism-i İnsani” (1882), Şerefeddin Mağmumi'nin “Kalb ve Dimağ” (1891) başlıklı yazılarını gösterir (Okay, 2008: 100)

kendi kalbinde tecelli" (138) ettiğini anlamasıyla, Nazmiye'ye hitaben bir aşk mektubu kaleme alan Fettah, bu mektupta sevdiği kadının cihanı aydınlatan bir güneş gibi, yüzünden gönlüne serpilen güzellik ışıklarının kapkaranlık bir yolda kendisine rehber olduğunu söyler. Kaleminin ucundan sayfaya dökülen bu sözler, onu bir "Don Kişot değilse de Hasan Mellah" (138) yapar:

"Yazdığı şeyleri bir daha okudu. Elkabı pek aşıkane buldu. Hele 'Seni ilebet seveceğim. Bu muhabbet ...' sözleri, nazarında pek ulvî göründü. 'O cemel-i mukaddesin tecelliyatı...' ibaresini gayet şairane bir terkip addetti." (141)

Beşir Fuad, edebî eserlerde "sırf birilerini yüceltme amacıyla yapılan hayalî anlatımları aldatmaca" (1886b: 3) olarak nitelendirir. Onun, edebî eserlerdeki bu abartılı söylemlere yönelik tepkisi, hikâye figürlerinden Muhlis, Şevki ve Besim özelinde dile gelir. Bu üç figür, geçmişte sayısız yazarın ve şairin sevdayı daima safiyane biçimde betimlemelerini, abartılı ifadelerle onu mukaddes bir mertebeye konumlandırmalarını son derece yanlış bulur. Onlar için aşk, sadece bir "meta"dır (150). Fettah'ın karşıt görüşü olarak vurgulanan bu düşünceler, "Yine Şiir ve Hakikat Meselesi" başlıklı yazısında "Bazı hislerin merkezi kalp olduğuna yakın zamanlara gelinceye kadar cidden itikad olunmakta idi. Bilâhîre aksi tebeyyün etti." (1887: 2) diyen Beşir Fuad'ın sözcülüğünü yapar. Bedene bir mekanizma, kalbe ise kan pompalayan bir tulumba nazarıyla bakan Beşir Fuad, Orhan Okay'ın da belirttiği gibi "hayalperest edebiyatçıların, vücudun bazı organlarına birtakım duygular isnat etmelerini" (2008: 95) son derece yanlış bulur. *Beşer* adlı eserinde de "reva mıdır ki zihinlerimizi mevzun ve mukaffa edebiyatla dolduralım, tesirât-ı kalbiyeye dair birtakım evhamât-ı şâirane ile fikirlerimizi tağlit edelim ve bu uzvun vazifesi neden ibaret olduğunu bilmeyelim?" (Akt. Okay, 2008: 96) sözleriyle, bireyin gerçekleri görmesini engelleyen bütün bir romantik edebiyatı eleştirir.

Beşir Fuad'ın yazımsal düzlemdeki tüm eleştirileri, hikâyedeki karşılığını, romantik eserler ve romantik duygular sebebiyle âdeta bir körleşme yaşayan Fettah'ta bulur. Ancak Fettah, uzaktan sevdiği ve saf bir aşkla bağlandığını düşündüğü Nazmiye'yi tesadüfen bir mağazada, üstelik çok yakından görünce, onu, gerçeküstü ölçülerle hayalinde büyüttüğünü idrak eder (153). Ona bakınca, insanları ve melekleri hayran edecek, herkesi kiskandıracak, güneşleri mum derecesine indirgeyecek bir güzellik ve parlaklık göremez. Üstelik kızın, iki sözü bir araya getiremeyen saçma sapan konuşmaları buna eklenince, aşkın insan gözüne ve hayaline böyle perde çekmekte olduğunu anlar ve yavaş yavaş Muhlis'in, Şevki'nin ve Besim'in düşündüğü yerden sevdaya bakmaya başlar (154). Yaşadığı bu tecrübe sonrasında Fettah, Muhlis gibi, "aşkın bir kuru hülya" (155) olduğuna kanaat getirir. Onun, düşünsel anlamda romantizmden realizme geçiş süreci, sevdaya dair şüphelerine son vermek için güvendiği bazı arkadaşlarına aşkın tarifini sorduğu mektuplardan da izlenir (156). Duyguların kaynağının "kalp" değil "dimağ" olduğunu anlamaya başlayan Fettah'ın, gerçeği bulmak adına kaleme aldığı bu mektuplar, dönemin kurmaca eserlerinde örneğine az rastlanan bir işlevle hikâyeye konumlanır. Âdeta deneysel bir anketi andıran bu mektuplar, Fettah'ın, "kalbi" yerine "dimağı"yla konuşmaya başladığı süreci imler. Bu kavrayış, mektuplardaki absürt cevaplardan da okunur:

"Aşk ve sevda hayatımızın gıdasıdır./Bence aşk ve sevda bir oyuncaktır./Aşk ve sevda bir feyz-i lahutidir ki her kula nasip olmaz./Aşka bel bağlama! Yar için ağlama! Hayatını ateş-i sevda ile dağlama!/Sevda bir zehirdir; şebabı hatta hayatı tesmim eder./Sevda bir ateştir; vicdanı yakar. Sakın yaklaşma, ısırmasın; aman sokulma; sarmasın./Aşk ve sevda uzun müddet sürer bir taharrük-i müştehiyanedir./Aşk ve sevda hakkındaki fikrimi sormuşsun. Bu babda ben bir fikir peyda edemedim ki. Fakat anlayışına göre aşk ve sevda bizim tevehhümümüzden ibaret." (156-157)

Görüldüğü gibi mektuplardaki, bir ya da iki cümleden oluşan oldukça kısa aşk tanımları, aşkın abartıldığı kadar büyük cümlelerden oluşmadığını vurgulamaktadır. Olay akışı boyunca verilmek istenen söz konusu mesaj, Muhlis'in "Aşlı faslı olmayan bir şeye amma ehemmiyet veriyorlar." (160)

şeklindeki sözlerinde karşılık bulur. Bu cevabî mektupları tarih sırasına göre masanın üzerine dizen ve ortaya çıkan garip düşünceler silsilesinin yansıttığı dağınıklığına gülen Fettah, mektupların tamamını sobaya atar. Böylelikle sevdanın yüceliği hakkındaki düşünceleri de alevler içinde yanıp kül olur (158). Hikâyenin başındaki romantik Fettah, hislerin kaynağının kalp değil dimağ olduğunu keşfedişyle, bilişsel bir büyüme yaşar.

Sonuç

Beşir Fuad, 19.yüzyıl Türk edebiyatına yeni ve özgün bir bilgi, fikir ve bakış açısı getirmiş, Victor Hugo hakkındaki biyografi çalışmasının yol açtığı tartışma ile yeni bir anlayışın yerleşmesine öncülük etmiştir. Onun realist ve natüralist görüşleri, pek çok edibi etkilemiş, onları farklı derecelerde realizmin ve natüralizmin çekimine sokmuştur. Bu isimler arasında yer alan Nabizade Nazım, bu çalışmada irdelediğimiz makalesi ve hikâyesi ile söz konusu çekimi en açık, belki de en cesur ve atak bir şekilde yaşayan edip olmuştur. O, bu bağlamda, yıllarca duygusal, hatta santimentalist bir anlayışla işlenegelmiş aşkı, “Elektrikiyetin Sevdaya Tatbiki” başlıklı makalesinde ve *Sevda* adlı hikâyesinde çok keskin bir dönüşümle fizyolojik, doğal bir olgu hâline getirerek işlemiştir. Dolayısıyla, aşk/sevda üzerine ilkin teorisini oluşturduğu natüralist ve maddeci bakış açısının ardından bir hikâye ile kurmaca zeminde uygulamasını yapmıştır. Nabizade Nazım'ın bu radikal yöneliminin üzerinde Beşir Fuad'ın gölgesinin bulunduğunu vurgulamak gerekir.

Kaynakça

- Beşir Fuad. (1886a). “Gayret’in 3,4,5,6 Numaralı Nüshalarında Münderic “Victor Hugo” Ünvanlı Makale-i İntikadiyeye Mukabele”, *Saadet*, (26 Temmuz 1886), S. 470, s.3.
- Beşir Fuad. (1886b). “Menemenlizâde Beyefendi'nin Gayret'in 29, 30, 31, 33 Numaralı Nüshalarındaki Makale-i Cevabiyeye Cevap”, *Saadet*, (3 Teşrin-i Sani 1886), S. 553, s.3.
- Beşir Fuad. (1886c). “Menemenlizâde Beyefendi'nin Gayret'in 29, 30, 31, 33 Numaralı Nüshalarındaki Makale-i Cevabiyeye Cevap”, *Saadet*, (15 Teşrin-i Sani 1886), S. 563, s.3.
- Beşir Fuad. (1999). “Çevir Kazı Yanmasın”, *Saadet*, (13-15 Eylül 1886ç), S. 511, s.4.
- Beşir Fuad. (1887). “Yine Şiir ve Hakikat Meselesi”, *Tercüman-ı Hakikat*, (1 Şubat 1887), S. 2592, s.2.
- Beşir Fuad. (2011). *Victor Hugo*, çev. Kemal Bek. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Birinci, N. (1987). *Nâbizâde Nâzım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hilav, S. (1993). “Beşir Fuad'ın ‘Mektûbât'ımı Okurken”, *Şiir ve Hakikat*, haz. Handan İnci, (9-14). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnci, H. (1999). “Şiir ve Hakikat Üzerine”, *Şiir ve Hakikat*, haz. Handan İnci, (15-31). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, M. (1998). “Beşir Fuad'a a Dair”, *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nabizade Nazım. (1887). “Elektrikiyetin Sevdaya Tatbiki”, *Manzara*, (13 Mart 1887), S. 1, s.8-10.
- Nabizade Nazım. (2017). *Sevda, Karabibik ve Diğer Hikâyeler*, haz. Sabahattin Çağın ve Nedret Kurudere, (132-160). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Namık Kemal. (1887). “Ebuzziya Tevfik Bey Biraderime”, *Mecmûa-i Ebuzziya*, (14 Ekim 1886), S. 52, s.1633-1636.
- Okay, O. (2008). *Beşir Fuad*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özkan, A.F. (2021). “19. Yüzyıl Türk Edebiyatında Duyguların Kalpten Dimağa Taşınması”, Karadeniz 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Ordu, 28-29 Ağustos 2021 , s.40-48.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Uç, H. (1982). *Nabizade Nazım*, Doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.